

SÜLI-ZAKAR ISTVÁN*–SZILÁGYI FERENC**

**A PARTIUMI AUTONÓMIA TÖRTÉNELMI
ÉS TÁRSADALOMFÖLDRAJZI ALAPJAI¹**

*HISTORICAL AND HUMAN GEOGRAPHICAL BASES
OF AUTONOMY IN THE PARTIUM REGION*

ABSTRACT

The peculiarity of the Partium region lies in its role of connecting the Transylvanian and the Pannonian basins. There can be distinguished several stages in its history. Its formation stems from the geopolitical situation after the partition of Hungary in 1526. Transylvania becomes politically autonomous and holds control over comitats in eastern Hungary as well. The name of the region comes from the phrase PARTS (Latin Partium) of eastern Hungary. Its separate status within the Hungarian Crown was maintained until the Compromise. After the Treaty of Trianon in 1920, many new region names came into being in the Carpathian Basin. In the areas annexed to Romania the historical Transylvania and the Banat region can be clearly identified, but next to them there is the eastern part of the Tiszántúl region, too. The former name Partium will be used again to denominate this area. Today, this region with a mixed Hungarian and Romanian population is struggling to survive. At present, there is no such region in Romania either from an administrative or a statistical point of view, while in the case of both ethnic groups there exists a regional identity (Partium for the Hungarians and Crişana for the Romanians). Nowadays, the demand for autonomy has also arisen on behalf of the local Hungarian community.

1. Bevezetés

Az országhatárokon átívelő eurorégiók a XX. század végén már egyre alkalmasabbnak bizonyultak az államok közti, eddig meg nem oldott konfliktusok kezelésére. A kibontakozó határon átnyúló kapcsolatok ily módon rendkívül nagy szerepet játszottak Nyugat-Európa egyesülési folyamatában. Az államközi kapcsolatok javulásával párhuzamosan javult a határok két oldalán lévő emberek és közösségek helyzete is, hiszen a kiszélesedő határon átnyúló együttműködés az élet csaknem minden területét érinti, s hatással van a társadalmi-kulturális-gazdasági, sőt az egyéni (rokoní, baráti) kapcsolatok kialakulására, elmélyülésére is.²

A nyugat-európai pozitív példák, s a mi térségünkben tapasztalt hiányosságok késztettek arra, hogy kutatásainkkal (esetenként szakmai tanácsainkkal, sőt a szervező munkába is bekapcsolódva) elősegítsük Kelet-Közép-Európában is a határon átnyúló kapcsolatok meghonosítását, megerősödését. A nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején megkezdett munkánknak napjainkra már figyelemreméltó tudományos, sőt kézzelfogható gyakorlati eredményei is vannak.³ Különösen fontosnak tartjuk Magyarország jelenlegi határtérségeinek vizsgálatát, különösen azon határszakaszokon, ahol a határ túl oldalán is jelentős lélekszámú magyar közösségek élnek.

* Süli-Zakar István professzor emeritus, DE Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék.

** Szilágyi Ferenc egyetemi docens, Partiumi Keresztény Egyetem, Közgazdasági Kar.

Partium évszázadokig államigazgatási-közigazgatási egység volt a Kárpát-medencében, s a ennek következtében olyan földrajzi-topográfiai név is lett, amelynek lakói – határainkon innen és túl – mind a mai napig használják ezt földrajzi tájnévként. Kutatásaink kezdetétől mi is a Partium nevet használtuk a vizsgált területre, mert ez a név fogja össze leginkább ezt a határokkal szétszabdalt térséget.

Az egykor összetartozó, de a XX. században határokkal szétszabdalt Partium történelmi-földrajzi üzenetét – úgy véljük – ugyancsak ez a topográfiai elnevezés fejezi ki legtömörebben.

„...Magyarországon a XIX. század végére, a XX. század elejére körvonalazódni kezdtek a regionális fejlődés magterületei, ... de ezek definitív régióiként még nem értelmezhetők... Az I. világháborút követő politikai átrendeződések államhatárok sokaságát hozták a Kárpát-medencébe. Ezek a politikai határok sem etnikai, sem térszerkezeti elvet nem követtek, kizárólag nagyhatalmi alkuk eredményei, így szinte természetesnek vehető, hogy a régiókezdeményekre sem voltak tekintettel. A határok egyrészt régiókezdeményeket vágta ketté (néha több felé), másrészt interregionális kapcsolatokat tettek lehetetlenné.”⁴

2. Partium 1570–1860 között

A mohácsi csatavesztés után indult meg az a folyamat, amely Partium, mint elkülönült közigazgatási egység létrejöttéhez vezetett. Magyarország a hosszasan húzódó polgárháború és Buda török kézre kerülése (1541) után három részre szakadt. I. Szulejmán Budán és az ország déli-, s középső részein berendezkedett, ugyanakkor biztosította Szapolyai János fiának, az előző év szeptemberében magyar királlyá választott csecsemő II. Jánosnak (Szapolyai János Zsigmondnak) az ország keleti részét, de beleegyezett abba, hogy I. Ferdinánd megtartsa Magyarország nyugati részét.

1542-ben a marosvásárhelyi országgyűlésen az erdélyi „nemzetek” Fráter Györgyöt ismerték el helytartónak, aki jelentős szerepet játszott abban, hogy a Keleti Magyar Királyságból kialakulhatott a külön államiságú Erdélyi Fejedelemség. Az ő meghívására az 1544-es országgyűlésen teljes jogú tagként megjelentek már a Tisza menti, és a tiszántúli vármegyék képviselői is.

A Habsburgok és a Szapolyaiak hívei közötti háborúskodásnak 1570-ben a speyeri egyezmény vetett véget. Ebben a nemzetközi szerződésben szerepel először hivatalosan a Partium elnevezés is. A speyeri egyezmény (1570. aug. 16.) Miksa magyar király és német-római császár, valamint Szapolyai János Zsigmond választott magyar király között létrejött egyezmény. A Bécsben megkezdődött, majd Speyerben folytatott tárgyalások eredményeképpen kötötték meg (János Zsigmondot Békés Gáspár képviselte). Az egyezmény értelmében János Zsigmond, lemondva a királyi címről, Erdély és a Partium fejedelme lett, elismerte Miksát magyar királynak, Erdélyt és az uralma alatt álló magyarországi vármegyéket (a Partiumot) pedig a Magyar Királyság részének. Beleegyezett abba, hogy az ő, ill. fiú utódainak halála után Erdély visszaszálljon a magyar királyra. Ennek fejében Miksa kötelezettséget vállalt arra, hogy az erdélyiek összes kiváltságát, adomány- és zálogbirtokait, a Szapolyaiak alatt hozott törvényeit és határozatokat érvényben tartja.

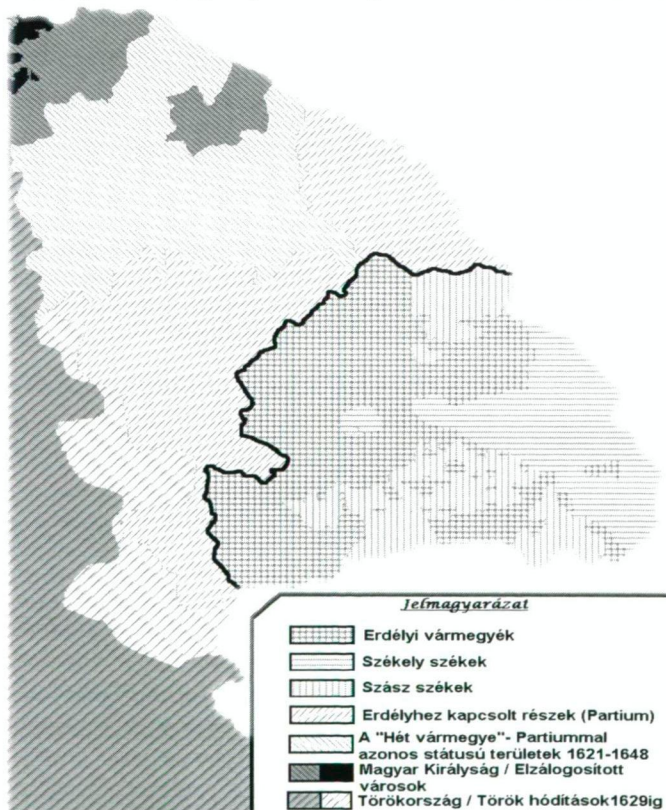
János Zsigmond nem sokáig használhatta az „Erdély és Magyarország részeinek fejedelme” címet, mert hamarosan meghalt. Halála után az erdélyi rendek a speyeri egyezményt felrúgva a Partium leghatalmasabb fölbirtokosát Báthori Istvánt választották fejedelemmé (1571–1586). A szultán magának tartotta fenn a jogot Szapolyai János Zsigmond utódjának kinevezésére, s Báthori Istvánnak elismerő-kinevező okiratot (ahdnámét) küldött. Ezzel az Erdélyi Fejedelemség a Magyar Királyságtól független – igaz török vazallus – állammá vált.

A Partium (a latin szó jelentése: részek) 1570 után tehát azoknak a kelet-magyarországi területeknek az összefoglaló neve lett, amelyek a kialakuló Erdélyi Fejedelemség közigazgatása alá kerültek. A Partiumot eredetileg öt vármegye: Bihar, Közép-Szolnok, Kraszna, Máramaros és Zaránd, valamint Kővár-vidéke, ezenkívül a karánsebesi és a lugosi kerület alkotta.

A XVI. század végén létrejött önálló Erdélyi Fejedelemség területe kb. 100 000 km² volt, de ebből a tulajdonképpeni Erdély csak 59 000 km²-t tett ki. A 945 000 főre becsült összlakosságból az erdélyi magyar vármegyék lakossága kb. 400 000 fő volt, a Szászföldön 85 000 fő, a Székelyföldön 160 000 ember élt. A Partium lakossága ebben az időben kb. 300 000 fő volt, gazdasági és politikai súlya azonban mindig jóval nagyobb volt a Fejedelemségen belül, mint lakosságának aránya. Az Erdélyi Fejedelemség legismertebb, legjelentősebb uralkodói, fejedelmei jórészt a Partiumból valók voltak: János Zsigmond, a Báthoriak, Bocskai István és a Rákócziak. Az ország főkapitánya mellett a hadsereg vezetői sorában a váradi, a kővári és a huszti főkapitányok voltak a legfontosabbak. A fejedelem udvarát igen gyakran Nagyváradon rendezte be, s ez a város időnként második fővárosnak számított.

Bocskai István és Báthori Gábor hajdútelepítéseivel a Partium katonai és stratégiai jelentősége tovább nőtt a fejedelemségen belül. A hajdútelepek elsősorban a legnagyobb adót fizető Debrecent fogták közre, s a hajdúk hosszú időn keresztül – a székelyek mellett – a legjelentősebb katonai erőt jelentették, s kiemelkedő szerepet játszottak az Erdélyi Fejedelemség háborúiban.

1. térkép. Az Erdélyi Fejedelemség a XVII. század első felében

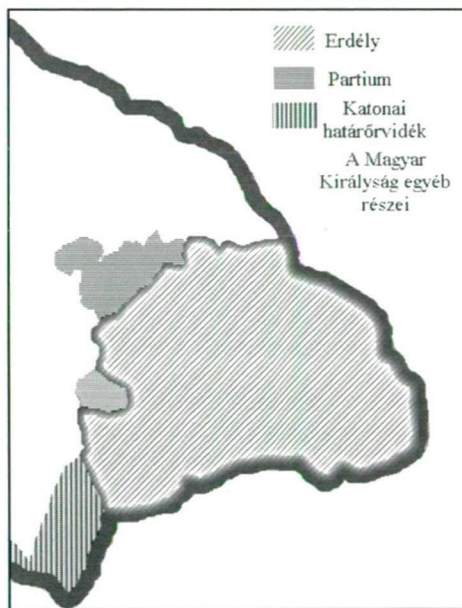
Forrás: Szilágyi F. a Történelmi Világatlasz nyomán, 2004

Az Erdélyi fejedelemség 1543-ban fizetett először adót a Portának – elismerve ezzel a török szultán fennhatóságát – azonban kihasználva az Oszmán Birodalom és a Habsburgok közötti ellentéteket időnként kiterjedt politikai mozgástérrel rendelkezett. Ezt bizonyítják a Bocskai István fejedelem sikereit bizonyító Zsitvatoroki béke (1606), vagy az 1613-tól uralkodó Bethlen Gábornak a harmincéves háborúban elért figyelemreméltó eredményei. Az érsekújvári győzelem után kezdődő béketárgyalások vezettek a Partium területének lényeges kibővüléséhez.

Az 1621. december 31-én Bethlen Gábor erdélyi fejedelem II. Ferdinánd német-római császár és magyar király ellen vívott 1619–21. évi hadjáratát zárta le, a morvaországi Nikolsburgban megkötött békeszerződés. A szerződésben Bethlen lemondott választott királyi címéről, és ígéretet tett a Szent Korona visszaszolgáltatására (1622. március 22.). Cserébe örökjogon megkapta Oppeln és Ratibor sziléziai hercegségeket, valamint élethosszigan Erdélyhez csatolhatott hét felső-magyarországi vármegyét: Szatmárt, Szabolcsot, Ugo csát, Bereget, Zemplént, Borsodot és Abaújt.

A hét vármegyével kibővült Partium gazdaságát, de területét tekintve is nagyobb volt a szűkebb értelemben vett Erdélynél. A felső-magyarországi vármegyék jövedelmével gazdagodott Erdélyi Fejedelemség megnövekedett gazdasági és katonai súlya miatt a XVII. század első felében európai tényezőnek számított. A Bethlen Gáborhoz, majd utódjához I. Rákóczi Györgyhez tartozó partiumi területek – egy kicsiny Ung vármegyei keskeny sávot kivéve – teljes egészében lefedték a kutatásaink során vizsgált „Partium”-i térséget (1. térkép).

2. térkép. A Partium területe a XVIII. század második felében

Forrás: Szilágyi F. a Történelmi Világtalasz nyomán, 2004

A Bethlen Gábor által elért sikerek biztosítása érdekében I. Rákóczi György is több esetben bekapcsolódott a harmincéves háborúba, s III. Ferdinánd királyt 1645-ben békekötésre kényszerítette. A linzi béke – az 1606-os béke és az 1608-as törvények alapján – biztosította a protestánsok vallásszabadságát, s ennek érvényét kiterjesztette a mezővárosokra és falvakra is. A béke kimondta, hogy az 1621. évi nikolsburgi békében átadott 7 magyar-

országi vármegyét Rákóczi élete végéig Erdélyhez csatolják. Szatmár és Szabolcs megyéket pedig a fejedelem fiai is megtarthatják. Rákóczi örökjogon megkapta Tokaj, Regéc és Ecsed várait, összes tartozékaikkal együtt, továbbá Nagy- és Felsőbányát.

Bethlen Gábor és I. Rákóczi György virágzó Erdélyi Fejedelemsége II. Rákóczi György uralkodása utolsó éveiben török-tatár és császári seregek által feldúlt, kifosztott és elnéptelenedett romhalmazzá változott. Sokat szenvedett a Partium területe is. A törökök 1660-ban elfoglalták Váradot, s nagy partiumi területeket csatoltak a Török Birodalomhoz.

Várad 1692-ben szabadult fel a török uralom alól a felszabadító háborúk eredményeként, s a Partium területét is 1693-ban visszacsatolták Magyarországhoz. 1690-ben I. Lipót császár kibocsátotta az Erdélyi Fejedelemség közjogi helyzetét szabályozó „Diploma Leopoldiumot”, s II. Apafi Mihály 1697-es lemondatása után ennek alapján az erdélyi fejedelmi címet a mindenkori Habsburg uralkodó viselte. Az Erdélyi Fejedelemség különálló státusza ellenére is közjogi kapcsolatban maradt a Magyar Királysággal, mert a Habsburgok a fejedelemséget, mint a Szent Korona részét birtokolták a Kiegyezésig. A Diploma Leopoldium ellenére 1704-ben a gyulafehérvári országgyűlés fejedelemmé választotta II. Rákóczi Ferencet, az 1705. évi szécsényi országgyűlés pedig kimondta a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség konföderációját. A Rákóczi szabadságharc leverését követően a Habsburgok a Magyar Királyságtól független országgént (koronatartományként) szervezték meg az Erdélyi Nagyfejedelemséget, amelyhez 1733-tól ismét magyarországi részeket kapcsoltak. A XVIII–XIX. századi Partium azonban már viszonylag kis területre terjedt ki, hiszen ekkor Bihar vármegye már nem tartozott hozzá.

A Közép-Szolnok, Kraszna, Kővár és Zaránd vármegyék területére kiterjedő Partium hovatarozásának kérdésével több országgyűlés is⁵ foglalkozott, de a teljes terület visszacsatolásáról csak az 1836. évi XXI. tc. döntött, végrehajtásáról pedig az 1848. évi VI. tc. rendelkezett (2. térkép).

A lemondatott V. Ferdinánd helyébe lépő I. Ferenc József az áprilisi törvényeket nem szentesítette, így a szabadságharc leverését követően a Habsburg-önkényuralom időszakában Erdélyt elválasztották Magyarországtól, s visszacsatolták hozzá a Partiumot. Az 1859-i vesztt háború (Solferinó) megrengette a Habsburg-birodalmat, s mély válsága miatt engedményekre kényszerült a magyarokkal szemben is. Az 1860. október 20-án a császár által kiadott „Októberi diploma” módosította az eddigi abszolutisztikus kormányzati rendszert is. Megszüntették a kerületi helytartóságokat, visszaállították a helytartótanácsot, a kancelláriát és a megyerendszert. A közigazgatásban ismét bevezették a magyar nyelvet. Az Októberi Diploma elismerte a Partium visszacsatolását Magyarországhoz.

3. Partium a 20. században

A Kiegyezést követően I. Ferenc József formailag is feloszlatta a kolozsvári országgyűlést (1867. június 20.), a magyar országgyűlés pedig külön törvényt hozott⁶ Erdély és Magyarország uniójának szabályozásáról, kimondta a polgári és politikai egyenjogúságot, valamint a „nemzetek” szerinti korábbi előjogok megszüntetését. Erdély közjogi különállása ezzel megszűnt, és a kiegyezéssel létrehozott Osztrák–Magyar Monarchián belül a Magyar Királyság része lett. 1876-ban megszűnt a középkorból öröklött autonómiák rendszere, a történeti Erdély területén 15 vármegyét hoztak létre, amelyek Magyarország egységes közigazgatási rendszerébe illeszkedtek. Ugyanígy a polgári vármegyrendszerbe szervezték be a korábbi Partiumot is: Közép-Szolnok és Kraszna területéből hozták létre az új Szilágy vármegyét. Kővár vidéke döntő mértékben Szatmár vármegyéhez került, a zarándi részeket pedig megosztották Hunyad és Arad vármegyék között.

A Partium tehát megszűnt közigazgatási területként a lakosság azonban földrajzi tájnévként tovább használta elsősorban a Nagyvárad–Zilah–Máramarossziget közötti térség megjelölésére.

A dualizmus korára a Partium területén is megteremtődtek a tőkés átalakulás lehetőségei. Az árvízmentesítési-lecsapolási munkálatok eredményeként a szántóművelésbe vonható területek aránya jelentősen megnőtt, s a kibontakozó tőkés árutermelő mezőgazdaság növekvő termékmennyiségét a gyorsan kiépülő vasúthálózat olcsón és gyorsan szállította a kereskedelmi központokba. Így a Partium (különösen síksági és dombvidéki területei) – hasonlóan a Kárpát-medence többi agrártérségéhez – az Osztrák–Magyar Monarchia éléstára lett.

Az árutermelő mezőgazdaság mellett a gazdasági élet egyéb szektorai is gyors fejlődésnek indultak, megkezdődött a településhálózat átalakulása, s elindult a városok modern urbanizációja. A Partium jellegzetes átmeneti tájként a korábbi századokban is fontos szerepet játszott a Kárpát-medence térszerkezetében,⁷ a kibontakozó tőkés fejlődés azonban alaposan felerősítette földrajzi energiáit (3. térkép).

3. térkép. Magyarország térszerkezete a XIX–XX. század fordulóján

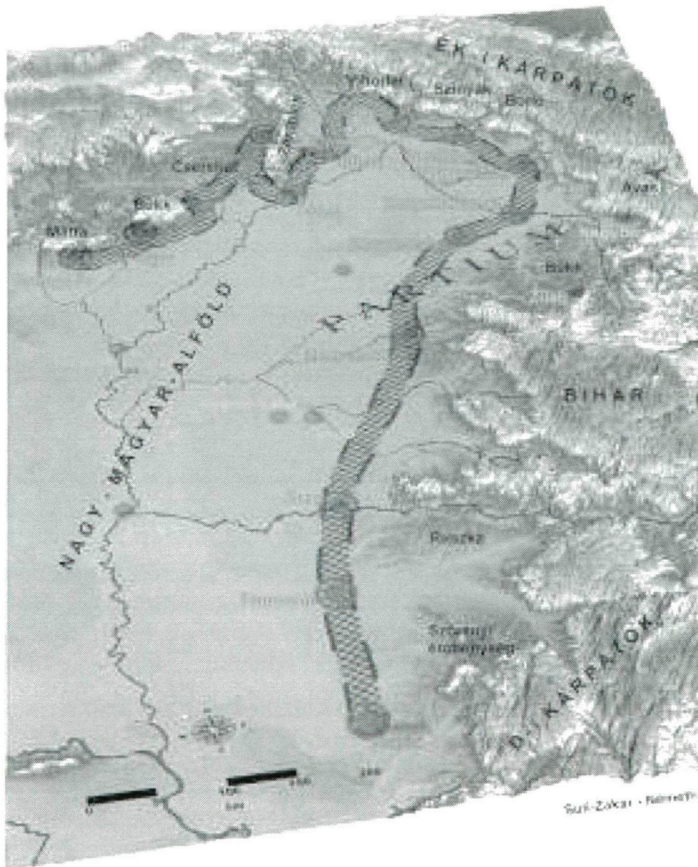
Forrás: Süli-Zakar István–Csüllög Gábor 2003, p. 39.

A Partium területét is átszeli az Alföld és a hozzá Északról és Keletről csatlakozó hegy- és dombvidékek érintkezési zónájában (tehát tájhatáron) kialakuló vásárvonal, vagy vásárváros-vonal (4. térkép). Ezen a vonalon helyezkednek el az eltérő tájak különböző termékeit évszázadok óta kicserélő vásárvárosok, melyeknek helyzeti energiáit a vasúthálózat meghatározta. A magyar vasúthálózat centrális vonalai a piacok központokból az összegyűjtött árucikkeket elsősorban Budapestre és Bécsbe szállították, a vasúti mellékvonalak pedig biztosították a városoknak a vonzaskörzeteikkel való kapcsolatot. Az Alföld keleti peremén futó vásárvonalon – természetesen a Partium területén áthúzódó részén is – fontos, sőt országos jelentőségű transzverzális vonalak is kiépültek. Ezek a transzverzális vonalak biztosították az Alföld déli és keleti területeinek az összeköttetését, illetve lehetővé tették ezeknek egyrészt a tengerparttal, másrészt az ÉK-magyarországi hegyvidéki területekkel való kapcsolatát.

Az alföldperemi vásárvonalon jelentős városi központok (Versec, Temesvár, Arad, Nagyvárad, Nagykároly, Szatmárnémeti, Nagyszőlős, Munkács, Ungvár, majd nyugatabbra Sátoraljaújhely, Kassa, Miskolc, Eger és Gyöngyös) fejlődtek, s vonzáskörzeteik lefedték a köztük lévő rurális környezetet. A vásárvonalon fekvő, s egymással szoros kapcsolatban álló nagyvárosok és vonzáskörzeteik a századfordulón elindultak a földrajzi integráció, a regionalizmus útján.⁸ A Partium területén különösen a kitüntetett földrajzi helyzetben lévő város, Nagyvárad („Biharország fővárosa”) haladt sikerrel a régiószervezés útján. A partiumi városok (Nagyvárad, Nagykároly, Szatmárnémeti, Nagybánya, Máramarosziget) fontos szerepet játszottak a monarchia idején Budapest ellensúlyozásában, hiszen Nagyvárad és a többi „ellenpólus” (Temesvár, Arad, Szeged, Zágráb, Pozsony, Kassa, Kolozsvár stb.) térszervező funkcióik révén hozzájárultak a földrajzi decentralizáció megvalósításához.

4. térkép. Vásárvonal Magyarország keleti részében

Forrás: Süli-Zakar István–Németh Gábor

Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés hazánk északkeleti határát úgy jelölte ki, hogy az előzőekben említett vásárvonalat (s az általa felfűzött városi központok nagyobb hányadát) Csehszlovákiának, illetve Romániának ítélte. A Partium területén a háttármegvonás során a legfontosabb elv a tájhatáron fekvő vásárvárosok, illetve az őket felfűző transzverzális vasútvonalak elcsatolása volt. Etnikai szempontok ezen a határszakaszon sem érvényesültek, s itt az új trianoni határ lényegében kijelölhető a vasútvonalak révén.

A két világháború között az ellenséges szomszédi viszony az emberi, de a gazdasági kapcsolatokat is csaknem lehetetlenné tette a Partium Magyarországon maradt „részei”, s az egykori piacközpontjaik (Nagyvárad, Nagyvárad, Szatmárnémeti, Beregszász, Munkács, Ungvár stb.) között. Így jelentős magyarországi fülusi területek maradtak városi központok nélkül a Partiumban is. Az új határ elválasztó-elzáró szerepe miatt természetesen a túlsó oldalra került vásárvárosok is megszenvedték vonzáskörzetük megcsonkítását.

A Kis-Antant – elsősorban Csonka-Magyarországot sújtó – intézkedései miatt a határok katonai, politikai és gazdasági elválasztó funkciója egyre inkább megerősödött Kelet-Közép-Európában is. Az irredenta magyar politikai vezetés sem akarta a marginalizálódó határ menti területek közigazgatási megreformálását, s lehetősége pedig nem is volt a határmenti (külső) perifériává szegényedett térség gazdasági helyzetének megjavítására. Néhány „hiánycentrum” (Berettyóújfalu, Mátészalka) tétova kijelölése ugyan megtörtént a Partium területén is, de az ideiglenesnek tartott helyzet miatt tényleges városi központtá fejlesztésük érdekében alig történt valami.

A trianoni határmegvonás ugyanakkor egyfajta „felvirágzást” hozott a partiumi identitás újjászületésében, különösen a Nagy-Romániához csatolt „részekben”. 1920 után az általánosító köznapi „erdélyi” megjelölés helyett Bihar, Szatmár, Szilágy és Máramaros megyék értelmisége önmagát gyakran pártiuminak határozta meg.⁹

A második világháború éveiben a Partium teljes területe – Dél-Bihar kivételével – ismét Magyarországhoz tartozott. A magyar katonaság kárpátaljai bevonulásával (1939. március 15.), s a második bécsi döntés (1940. augusztus 30.) eredményeként Észak-Erdély visszacsatolásával a partiumi területek ismét egyesültek. Ennek pozitív hatását természetesen nem lehetett érezni egyrészt a háborús körülmények, másrészt a szélsőségesen kieleződött etnikai ellentétek miatt.

1945 után e marginális zóna életében az egyik legjelentősebb változás a „töredék” megyék megszüntetése volt. Az itt élő érintettek máig hangoztatott, s az utóbbi időben talán még gyakrabban megfogalmazott véleménye szerint a földrajzilag is távol fekvő megyeközpontok (Nyíregyháza, Debrecen, Békéscsaba) irányítása alá került területek társadalmi-gazdasági el- és lemaradása a közigazgatási egyesítés óta (1945/50) csak fokozódott. A népességföldrajzi vizsgálatok ugyanakkor bizonyították, hogy a népesség területi mobilitásának fő mozgatóereje a gazdaság térszerkezetének alakulása, változása. Az észlelt demográfiai változásokból mindenkor következtetni lehetett a gazdasági és társadalmi folyamatokra, hiszen a fejlődést, stagnálást, vagy visszaesést éppen a népesség számának és összetételének változása követte a legérzékenyebben. Amennyiben a népesedési változásokat a fejlődés/lemaradás folyamatának indikátoraként elfogadjuk, akkor indokoltnak hat a határmenti térségek lakóinak panasza. A közigazgatási reform óta az egyesített megyék régi magterülete a megyék népességszámából is mindenütt jelentősen növelték arányukat. Ugyanakkor a hozzácsatolt területeken élők részesedése nagymértékben csökkent. Ez 1949 és 2001 között nem csak relatív csökkenést, hanem igen jelentős, abszolút számban is megnyilvánuló fogyást jelentett. A népességelvándorlás szelektív jellege következtében a határmenti térségek vesztesége demográfiai szempontból is több egyszerű népességszámcsökkenésnél.

A településekben – különösen a hatvanas és hetvenes években – a vándorlási veszteség igen jelentős volt, s így a népesség száma az elköltözések miatt is jelentősen csökkent. A korstruktúra az elvándorlás szelektív jellege miatt¹⁰ deformálódott. Csonka a lakosság társadalmi szerkezete is, hiszen a szakképzettséget szerzők alig, vagy egyáltalán nem találnak elhelyezkedési lehetőséget az említett körzetekben. Közismert, hogy a Dél-Dunántúl mellett Északkelet-Magyarországon a legnagyobb a cigány lakosság aránya, különösen a határhoz közel fekvő településeken, és hasonló a helyzet a határ külső oldalán is.

A nyolcvanas években a városokba özönlés mértéke – elsősorban a rosszabbodó városi fogadókészség miatt – a Partium területeken is alaposan lecsökkent. Az egészségtelen korstruktúra miatt azonban továbbra is magas maradt a halálozási arány. Ez a falvak, s ezen belül is a kistelepülések további népességfogyását jelenti. A Partium határ menti falusi települései egyoldalúan agrárjellegűek, ugyanakkor közismert, hogy az elmúlt évtizedek redisztribúciós pénzügyi politikája állandó tőkeelvonással sújtotta a mezőgazdaságot, tehát agrártérsegeinket. A területen tapasztalható negatív demográfiai folyamat, a tartósan mutatózó tényleges fogyás, elsősorban a szűkös gazdasági eltartó képesség eredményeként következett be.

Az elmúlt évtizedekben végzett kutatásaink bizonyították, hogy a Partium területén a terület- és településfejlesztési feladatai közül elsősorban azokat kell támogatni, melyek segítségével a határ mentén is elérhető a települések bizonyos csoportjánál a demográfiai stabilizálódás. Ezt elsősorban a gazdaság dinamizálásával, a lakóhelyi életkörülmények javításával érhetnénk el, és a folyamatot az elmaradott, országhatár menti térségekben területi preferenciákkal is támogatni kell. A területi preferenciák széles körű bevezetésére nemcsak humanitárius okok miatt érdemes sort keríteni, hanem azért is, mert országos és nemzeti érdek, hogy megszüntessük az itt lakó népességre ható taszítóerőt, ez ugyanis a határtérség elnéptelenedését okozhatja. 1989 előtt Magyarország és Románia feszült kapcsolata miatt a Partium határ menti térségeinek fejlesztése egyik országban sem kapott prioritást. Határon átnyúló közös fejlesztésekre pedig gondolni sem lehetett.¹¹

A román euro-atlanti integrációs törekvésekkel egy időben a korábbi feszültség oldódni kezdett, és Románia EU-s csatlakozásával a határ átjárhatósága drámaian javult. Még mindig várat magára a keleti szomszédunk Schengeni csatlakozása, de az eddigi tendenciák mindenképpen a határ virtualizálódása irányába mutatnak. Ezzel párhuzamosan Románia számos történelmi tartományában megjelentek a regionalista mozgalmak, a határtérségben élők is a saját identitásuk megerősítésére törekcszenek, mely céljuk találkozik az azonos múlttal és hasonló tudattal rendelkező, de a határ túloldalán élő rokon-közösségekével. Ezek a tényezők megnövelték kapcsolatok intenzitását.

4. Partium az önrendelkezés felé – mozgalmi háttér

Székelyföld a Románián belüli autonómia mozgalomnak illetve regionalizmusnak a minta területe, s ma már katalizátora lett azoknak a kezdeti fázisban lévő mozgalmaknak, melyek az ország más történelmi régióiban bontogatják szárnyaikat. Az „új” mozgalmak sorában a Partiumban kibontakozót illeti meg az elsőbbség, akár az igény társadalmi nyilvánítása,¹² akár a mozgalom szervezetségi szintje alapján. Ez az elsőség természetesen viszonylagos, a témakör társadalmi beágyazottsága még távolról sem éri el az elvárt szintet, és a meglévő közéleti diskurzusokban is egyoldalúan, csak a magyar közösségi médiában van jelen, s távolról sem elsődleges célkitűzésként. A partiumi magyar lakosság számára részben még tisztázatlan a fogalom jelentése és tartalma, a közösség jelentős része afféle romantikus délibábként tekint az autonómia mozgalomra, a helyi magyar politikum pedig távolról sem áll egyöntetűen a kezdeményezés mögött. Ennek részben politikai okai vannak, a nagyobbik magyar politikai szervezet a Partiumban rendszerint román partnerekkel kormányozza a megyéket és a vegyes lakosságú önkormányzatokat, az autonómia támogatásával pedig nem kívánják eljátszani a román szervezetek politikai bizalmát. Így rövidtávon profitál a magyar érdekvédelmi szervezet, de tartósan a nemzetstratégiai céloktól való elfordulás nem viheti előre közösségünket. A másik demotiváló ok minden bizonytalansággal a mozgalom sikerébe vetett hit hiánya.

A román közösség részéről az autonómia fogalma általában azonnali elutasítást vált ki, de éppen napjainkban erősödnek az eddig nagyon is bátorlan román regionalista hangok és kezdeményezések,¹³ így paradox módon a jövőbeli mozgalmi áttörést talán nem is a magyar közösség részéről várhatjuk ezen a területen.

A fenti okok miatt talán már érthető, hogy a Partium kapcsán (vagy bármely Székelyföldön kívüli régió kapcsán) még mindig kihívás az autonómiáról beszélni. 2013-ban több éves előkészítést követően az autonómia iránt elkötelezett magyar értelmiségiek, politikusok létrehozták a Partiumi Autonómia Tanácsot,¹⁴ amelynek elsődleges célkitűzése az önrendelkezés igényének és folyamatának a katalizálása, az autonómia, a regionalizmus és a regionális identitás fogalomkörének bevitele a partiumi közgondolkodásba, a napi politikai közbeszédbe. Elsődleges célkitűzések továbbá a regionális, kistérségi és helyi identitások megerősítése, és az ehhez köthető tudományos, kulturális, esetenként mozgalmi-politikai események szervezése, koordinálása.

5. térkép. Az Erdélyi Magyar Néppár régióreform javaslata 2013

Forrás: neppart.eu

Az egyre bátorodó, önrendelkezést kérő hangokkal párhuzamosan 2012–13-ban Romániában egy „rokontéma”, a regionalizálás, a régióreform kérdésköre uralta a politikai közbeszédet¹⁵ (5. térkép). A két témakör között részleges átfedések vannak, így ezeket összekapcsolva, vagy egyiket a másik javára felhasználva sikerült a nagy nyilvánosság elé vinni a Partiumi régió és a Partiumi önrendelkezés kérdésköreit. A Partiumi régió létjogosultsága tudományos alapossággal való első felvetése először éppen jelen cikk szerzőihez kapcsolódik.¹⁶

4.1. Partium az önrendelkezés felé – lehetséges irányok, potenciális fékek

A partiumi régió képződési folyamatnak három alapvetése van:

- Térszerkezeti kapcsolatok. Ahogyan az individuumok kapcsolatban állnak egymással, közösségekké válnak, a közösségek is kapcsolatban állnak egymással. Ez a társadalomföldrajzban a településhálózat és az infrastruktúra összekapcsolódásaként értelmezhető. Létrejön egy hatalmas hálózat erővonalak mentén, amelyek összekapcsolnak bennünket.¹⁷ Fő funkciója tehát az összekötő funkció lenne (funkcionális összetartozás). Ezek a kapcsolatok közvetlen hatással bírnak a koncentrációk elindítása révén a helyi gazdaság térstruktúrájára.¹⁸

- Csomópontok. Vonzáskörzetek. Határok. A hálózat alapvető elemei. Ez esetben a városok hatással lesznek a környezetükre, a hálózat bizonyos felületi részeit elkezdik befolyásolni és uralni, létrejön egyfajta belső homogenitás. Ez által létrejönnek a vonzáskörzetek, és ha vonzáskörzetek vannak, megjelennek a határok, vonzáskörzeti határok formájában,¹⁹ ez pedig *elválasztó* funkcióval bír. A régió képződésnél mind a kettő egyformán fontos, nagyon fontos az összekötés is és az elválasztás is.
- Identitás. Sokkal nehezebben megfogható tényező, amikor a táj és ez ember együttéléséből és egymásra való hatásából, akár szeretetéből, szimbiózisából érzelmi kapcsolat támad fel, nevezzük identitásnak és ebből megszületik a regionalizmus folyamata, fogalma is.²⁰ Az identitás egyszerre elválasztó és összekötő jellegű. Amikor kialakul az identitásom akkor kötődöm azokhoz az emberekhez, akikkel sorsközösséget vállalok, ugyanakkor ezzel egyszerre megkülönböztetem magam másoktól.
- A régióképződési folyamatoknál tulajdonképpen ezek az összekötő és elválasztó tényezők érzékeny egyensúlya szükséges. Akkor jön létre egy régió, hogyha befelé koherencia mutatkozik, míg kifelé pedig az elválasztó funkció jelenik meg markánsabban.

A Partium kapcsán a régióképző tényezőket két nagy kategóriára osztanám: léteznek olyanok, amelyek pozitívak, serkentik azt, és léteznek olyanok melyek fékezik ezt a folyamatot.

A terület régióképződési szempontból pozitív adottságai elsősorban a kedvező geostratégiai helyzet kategóriájába tartoznak. A Partium ezen adottságai, kiemelkedően jók, a legtöbb tekintetben kifejezetten a legjobbak Románia történelmi tájegységei közül, ebben a tekintetben mindenképpen jobbak az adottságok, mint mondjuk Székelyföldön. Partium Románia északnyugati sarkában helyezkedik el, a romániai politikai-hatalmi centrumtérstől a lehető legtávolabbi ponton. Székelyföld önrendelkezésének, és a vele szomszédos történelmi régióktól való elkülönülés legproblémásabb tényezője éppen ez a román állam belüli központi elhelyezkedése. A Partium periférikus elhelyezkedése mindenképpen serkentően hat, a hivatalosan nemzetállamként definiált, erősen centralizált politikai-gazdasági térről való részleges leválásban, illetve az azon belül történő elkülönülésben.²¹

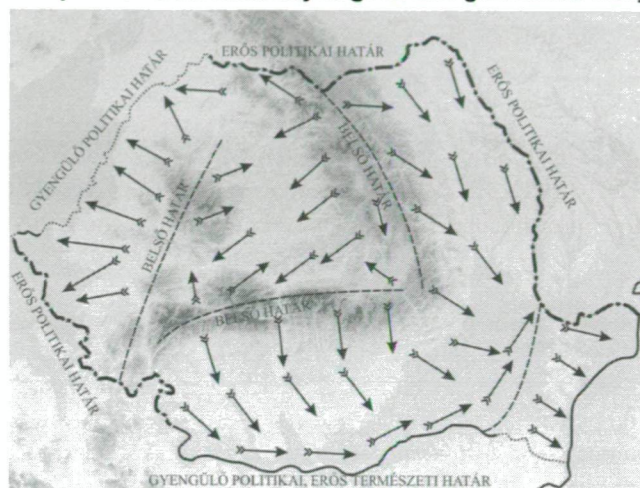
Második nagyon fontos tényező, hogy nem csak hogy messze van a centrumtól és periférikusan helyezkedik el, de a román hatalmi központtól többszörösen választóvonalak szigetelik el. Ezek történelmi, kulturális, természeti határok, vagyis olyan kategóriába tartozó választóvonalak, amelyeket adminisztratív-politikai döntéssel nem lehet ledönteni. Ezeknek kiváló ellenpéldája a jelenlegi magyar-román államhatár, amely Románia esetleges Schengeni csatlakozásával virtualizálódik, tehát ez a nemzetközi államhatár adminisztratív úton részlegesen lebontható.²² Ugyanez például a Kárpátok vonulatairól, és az általuk generált történelmi-kulturális választóvonalakról, vagy éppen az általuk is meghatározott térszerkezeti vonalokról, gazdasági-gravitációs irányokról nem mondható el, azokat nem lehet egy tollvonással megváltoztatni, ezek állandó választó vonalak voltak és maradnak a jövőben is.

A harmadik tényező, amely az előzőekhez is szorosan kapcsolódik, hogy ez a terület nyugati irányban teljesen nyitott, keleti irányban pedig zárt. Valamikor a Pannon-medence gazdasági területének az integráns részét képezte. Fő funkciója az összekötő funkció volt, tehát a Pannon-medence közepét és a kiesebbik Kárpát-medencei téregységet, az Erdélyi-medencét kötötte össze egymással. Kelet-nyugati erővonalak szelték át ezt a területet, de a gravitációs irány egyértelműen nyugati. A Partium az összekötő funkció ellenére, a maga természetes adottságai folytán hagyományosan a pannóniai gazdasági tér integráns része. A nyugat-keleti makrogazdasági fő erővonalakat itt metszette a kelet-magyarországi vásárvonal, mely a partiumi városokat és vásáros-helyeket fűzte fel az Alföld és a dombságok-

hegységek érintkezésénél.²³ Ez a nyugati gravitációs irány, centrifugális erőként támogatja a területnek a „kifelé” történő gazdasági integrációját (6. térkép). Románia egészét vizsgálva egyedül a Partium esetében ismerhető fel három tényező együttállása: a gyengülő államhatár jelenléte, a valós (természetes) külső választóvonal hiánya, és a határra merőleges gravitációs irány.

6. térkép. A romániai határok jellege és a fő gravitációs irányok

Forrás: Szilágyi Ferenc 2014

A negyedik tényezőt éppen a jelenlegi magyar–román államhatár jellege adja. Ez a politikai választóvonal egész Európának az egyik legerősebb XX. századi államhatára volt. Egy teljesen mesterséges, időben pulzáló választóvonal képét mutatja, amely a század elejéig nem létezett, majd nagyon markánsan jelent meg, utána egy rövid időre részlegesen megváltozott, más helyre tevődött át, majd megint nagyon erőssé vált. „Fénykorában” szögesdrótkerítés, lövészállások, valamint a minimálisra csökkentett átkelési pontokon 6–8 órás várakozási idő, tehát minimálisra csökkentett áteresztőképesség jellemezte.²⁴ Az elmúlt 20 évben megfordult a korábbi tendencia, az államhatár elkezdett leépülni, meggyengülni. Napjainkra megnőtt az átkelési pontok száma, várakozási idő általában 3–5 percre zsugorodott, illetve talán mutatkozik arra valamiféle esély, hogy a Schengeni csatlakozással majd a jövőben egyszer, valamikor teljesen virtualizálódhat. Tehát ez egy erős, mesterséges államhatár volt, amely tendenciájában gyengülő jelleget mutat. Ez az államhatár szembe ment a gravitációs iránnyal úgy átvitt értelemben, ahogyan konkrétan is. Mesterségesen elvágtá azokat az évszázados kapcsolatokat, amelyek a Partiumot a Pannon-térség integráns részévé tették, és bekényszerítette a régiót a román gazdasági-társadalmi térbe. A jelenlegi tendenciák kiteljesedése felszámolhatja ezt a máig létező térszerkezeti anomáliát és a Partium vagy az észak-nyugat romániai területeknek a nyugati irányba történő gazdasági integrációját, vagy legalábbis ennek a gazdasági integrációnak a kétirányúvá válását támogatja.

Az ötödik tényező, a folyamat elsősorú katalizátora, a határon átnyúló vonzaskörzetek kérdésköre. Nagyvárosok találhatóak a határnak mindkét oldalán, melyek valamikor a jelenleg a határ túloldalához tartozó területeket polarizáltak, azokat irányítottak. Napjainkban Szatmárnémeti, Nagyvárad, Arad, Temesvár a román oldalról, Nyíregyháza, Debrecen, Szeged, sőt Békéscsaba Gyulával a magyar oldalról gyakorolhat ilyen hatást a határ túloldalán lévő részekre.²⁵ Tudjuk, vagy inkább sejtjük azt is, hogy ez valószínűleg aszimmetri-

kus módon nyilvánulhat meg. A vonzáskörzet nagyon összetett fogalom, az élet számos területén akár egymástól eltérő módon megnyilvánulhat, ezek az egymásra tevődő erőhatások egyes esetekben erősítik, más esetekben gyengítik egymást.²⁶ A gazdasági, kereskedelmi, közlekedés-földrajzi adottságokon túl a kulturális tényező, és az identitás, vagyis a határ két oldalán élők azonossága vagy éppen különbözősége ezeknek a rehabilitálódó vonzáskörzeteknek esetenként eltérő, aszimmetrikus jelleget adhatnak. Debrecen például ilyen szempontból kedvezőbb helyzetben van, mint például Arad, hiszen romániai vonzáskörzete az Érmellék területére esik, mely nagyjából kulturális és nyelvi azonosságot is jelent a két oldal között. Mutatkoznak már annak a jelei, hogy lesznek határon átnyúló vonzáskörzetek ezen a területen, de az is nyilvánvaló, hogy ezek a viszonyrendszerek esetenként eltérőek lesznek.²⁷ Az alapvető viszonyrendszerek a következők: magyar központ – román vonzáskörzet, román központ – magyar vonzáskörzet, magyar központ – magyar vonzáskörzet, vegyes központ – magyar vonzáskörzet (7. térkép). Újra létrejön a határt átszelő, azt behálózó társadalmi háló, amely valamikor ezen a területen létezett.

7. térkép. Határon átsugárzó nagyvárosok a magyar–román határ mentén

Forrás: Szilágyi Ferenc 2013, p. 89.

A felsorolt tényezők tehát pozitívan hatnak a regionalizmusra, elősegítik a Partium Románián belül történő térbeli különválását és azonosíthatóságát, ugyanakkor tudjuk azt is, hogy léteznek fékek, olyan hatások, amelyek megakadályozták napjainkig a partiumi regionalizmusnak, mint tömegmozgalomnak a megjelenését és megerősödését.

A legfontosabb fékhatás az a terület bietnikus jellegéből fakad. Ez egy román többségű, de nagyon erős magyar kisebbséggel rendelkező terület, ahol ráadásul a két párhuzamos etnikai dimenzió részlegesen egymásra tevődve jelenik meg. A bietnikus régióknak megszokott jellemzője ez a fékhatás, ami minden politikai, társadalmi berendezkedést érintő változás, vagy javaslat esetén fellép. Természetesen ez a közösségek bizalmatlanságában gyökerezik és nagyon megnehezíti egyfajta egységes regionális öntudat kialakulását is.

A másik fontos féktényező, hogy a történelmi előzmények okán a regionális identitástudat meglehetősen gyenge a Partiumban, akár a magyar Partium-tudatról, akár a román Crișana-Maramureș tudatról beszélünk. A Partium történelmi régióként időben szakaszosan létezett, távolról sem állandó határok között, nem volt egy egységes közigazgatási egység, inkább gyűjtő neve volt különálló területegységeknek, ráadásul történelme során a magyar lakosság viszonyulása sem volt folyamatosan pozitív ehhez a területi struktúrához.²⁸ Crișana tartomány mindössze 16 évig létezett,²⁹ többször változó névvel és kiterjedéssel, a román közösség is köztudottan inkább néprajzi tájegységként azonosítja ezt a területet.³⁰

A harmadik tényező, amely fékhatásként megemlítenék az előző kettőből következők: a Partium területén a két egymás mellett élő nagy etnikai közösség között nem alakult ki egységes regionális öntudat. Létezik egy gyenge magyar Partium és egy gyenge román Crișana-Maramureș tudat, de a kettő között semmiféle kapcsolat nincsen, a két közösség egymással szemben határozza meg önmagát, nem létezik egyfajta közös regionális összetartozás érzése. Mindkét közösség esetében sokkal erősebb a nemzeti öntudat a regionális identitásnál, gyakorlatilag hiányzik a közös nevező.

5. Összegzés

Az előzőkben felsorolt serkentő és fékező tényezők együttállása miatt a leendő partiumi önrendelkezést sokkal könnyebb regionális autonómiaként meghatározni, szimmetrikus kétnyelvűséggel és a két „régioalkotó közösség” teljes kulturális autonómiájával, mint valamiféle egyértelmű határok mentén elkülönített etnikai autonómiaként. Sokszor hajlamosak vagyunk a kézzelfogható dolgoknak nagy jelentőséget és elsőbbséget tulajdonítani, az elvontakkal szemben. A Partium „fizikai” adottságai kiválóak és támogatják a regionalizmust, konklúzióként mégis aláhúzhatjuk az „elvont” tényezők közül az identitás jelentőségét és megkerülhetetlenségét a regionalizmus igényének feltámadásában. Ha a Székelyfölddel vetjük össze ezt a régiót, megállapíthatjuk: térszerkezetileg a Székelyföld sokkal kevésbé koherens, mint a Partium, mégis az ott jellemző nagyon erős helyi identitástudat sokkal előrehaladottabbá teszi a régióvá válás folyamatát. A Székelyföld összehasonlíthatatlanul jobban áll tehát ilyen téren, mint Partium, vagy bármelyik másik romániai régió. A helyzet mindazonáltal nem reménytelen, hiszen az identitás tudatosan is erősíthető, építhető, és a magyar–román párbeszéd megindítása szintén megkerülhetetlen. A mozgalom támogatóinak ezek lesznek a jövőben a legfontosabb feladatai.

JEGYZETEK

1. A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.
2. Lásd Süli-Zakar István (2006): pp. 16–32.
3. Lásd Süli-Zakar István (1997) és (2003).
4. Tóth József (1996): pp. 587–596.
5. Az 1741. évi XVIII. törvénycikkely és az 1792. évi XI. törvénycikk.
6. Az 1868. évi XLIII. törvénycikk.
7. Lásd Süli-Zakar I.–Csüllög G. (1999; 2003).
8. Süli-Zakar I. (2005): pp. 12–22.
9. Szűcs I. (2003).
10. Süli-Zakar István (1981): pp. 115–148. és Kocsis Károly (1988): pp. 137–158.

11. Süli-Zakar István (1992): pp. 53–64. és Kozma Tamás (2005).
12. Lásd: Érmelléki Autonómia Kezdeményező Bizottság alakuló ülése (2010): <http://www.erdon.ro/az-elozmenyek-a-folytatásra-k246teleznek/news-20100503-10252549>, 2014. 04. 24.
13. Lásd: A Demokratikus Erdélyi Liga (Liga Democrată Transilvană) alakuló ülése 2013. <http://www.neuerweg.ro/de-ce-liga-transilvania-democrata/> 2014. 04. 24.
14. Lásd: Partiumi Autonómia Tanács alakuló ülés 2013 http://erdely.ma/autonomia.php?id=145843&cim=megalakult_az_emnt_ben_a_partiumi_autonomia_tanacs, 2014. 04. 24.
15. A magyar politikai szervezetek javaslatait lásd alább: Erdélyi Magyar Néppárt: <http://www.neppart.eu/javaslatok-romania-regionalis-atalakitasara.html> – RMDSZ: <http://rmdsz.ro/uploads/fileok/dok/RMDSZ11Kongresszus%20regiok.pdf> – Magyar Polgári Párt: <http://www.polgaripart.ro/kozlemenyek/kozlemeny-71.html>
16. Lásd: Szilágyi Ferenc (2004; 2009; 2013).
17. A hálózatelméleti alapfogalmakkal kapcsolatban lásd Barabási Albert László: Behálózva című alapművét (2003), a térszerkezeti kapcsolatokról pedig Nemes Nagy József művét: Terek, helyek, régiók (2009).
18. Varga Attila (2009).
19. Nemes Nagy József (2009) Uo.
20. Nemes Nagy József (2009) Uo.
21. Lásd: Süli-Zakar István (2009): pp. 185–207. és Szilágyi Ferenc (2013): pp. 85–102.
22. A magyar–román államhatárról lásd Sallai János (2003) pp. 207–280.
23. A kelet-magyarországi vásárvonallal kapcsolatban olvashatunk Süli-Zakar István és Szilágyi Ferenc 2007-es publikációjában pp. 307–314.
24. Szilágyi Ferenc (2012): p. 89.
25. Szilágyi Ferenc (2013-2): pp. 91–93.
26. Nemes Nagy József (2009): Uo.
27. Szilágyi Ferenc (2013-2) Uo.
28. A Partium fogalmának három történelmi időszaka különböztethető meg: a törökkori, a Habsburg-kori és a modernkori. A Habsburg-korban a magyar viszonyulás a Partium létehez kifejezetten negatív volt, és ez nem támogatta egy ilyen identitás konszolidációját. Lásd: Szilágyi Ferenc (2004): pp. 139–143.
29. 1950-ben Bihar (Bihor) tartományt hozták létre, mely 1952-ben Nagyvárad (Oradea) tartományná alakul. 1956-ban ezt átalakítják és aradi részekkel bővítik ki. 1960-ban a tartomány neve Körösvidékre (Crișana) változik.
30. A Partium közigazgatás történelmi fejlődéséhez lásd, Szilágyi Ferenc 2013-as kötetét: Közigazgatás a Partiumban. A honfoglalástól napjainkig.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Barabási A. (2003): Behálózva. Magyar Könyvklub, Budapest, 281 old.
- Érmelléki Autonómia Kezdeményező Bizottság 2010. <http://www.erdon.ro/az-elozmenyek-a-folytatásra-k246teleznek/news-20100503-10252549>, 2014. 04. 24.
- Liga Transilvaniei Democrată 2014 <http://www.neuerweg.ro/de-ce-liga-transilvania-democrata/> 2014. 04. 24.
- Kocsis K. (1988): A határ menti fekvés hatása egy régió népesedési viszonyaira. – Földrajzi Értesítő. 37. szám. 137–158. old.
- Kozma T. (2005): Kisebbségi oktatás Közép-Európában. Budapest: Új Mandátum Kiadó, 195 old.
- Nemes Nagy József (2009): Terek, helyek, régiók, Akadémiai Kiadó, Budapest, 350 old.
- Partiumi Autonómia Tanács alakuló ülés 2013. http://erdely.ma/autonomia.php?id=145843&cim=megalakult_az_emnt_ben_a_partiumi_autonomia_tanacs, 2014. 04. 24.
- Sallai János (2003): Az államhatárok jövője a Kárpát-medencében a „Schengeni-folyamat” tükrében, IN:Süli-Zakar István (szerk.): Határok és határmentiség az átalakuló Közép-Európában, Debrecen, 270–280. old.

- Süli-Zakar I. (1982): Az éltkörülmenyek vizsgálata. – *Acta Geographica Debrecina* XX. 115–148. old.
- Süli-Zakar I. (1992): A Study of State Borders as Factors Blocking Socio-Economic Progress in North-Eastern Hungary. – *Geographical Review (Földrajzi Közlemények)*. CXVI. (XL.) vol., International Edition, 53–64. old.
- Süli-Zakar I. (1997): Határon átnyúló kapcsolatok. – In: *Határmenti együttműködés a felsőoktatásban.* (Szerk.: Buda M.–Kozma T.). *Acta Paedagogica Debrecina* XCVI., Debrecen, 13–65. old.
- Süli-Zakar I.–Csüllög G. (1999): Az alföldi regionalizmus történelmi előzményei. – In: *Az Alföld történelmi földrajza* (Szerk.: Frisnyák S.). Nyiregyháza, 199–220. old.
- Süli-Zakar I.–Csüllög G. (2003): A regionalizmus történelmi előzményei Magyarországon. – In: *A terület- és településfejlesztés alapjai. Dialóg Campus Tankönyvek – Studia Geographica*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 15–44. old.
- Süli-Zakar I. (2003): A Kárpátok Eurorégió Interregionális Szövetség tíz éve. – *Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója*, Debrecen, 421 old.
- Süli-Zakar I. (2005): Régió, regionalizmus és regionalizáció. – In: *Régió és oktatás – Európai dimenziók.* (Szerk.: Pusztai G.) *Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete*, Debrecen, 12–22. old.
- Süli-Zakar I. (2006): Regions for the United Europe. – *Eurolimes. Volume I.* Oradea University Press, Oradea, 16–33. old.
- Süli-Zakar I. (2009): A határokkal szétszabdalt „Partium” régió üzenete. – In: *A Balatonról Lóczy Lajos emlékére* (szerk. Antal G.–Tóth J.–Wilhelm Z.). *PTE Földtudományok Doktori Iskola* Pécs, 185–207. old.
- Szilágyi F.–Csomortányi I. (2009): *Partiumi önrendelkezés*, Partium kiadó, Nagyvárad.
- Szilágyi Ferenc (2004): The Partium – A Historical and/or a Developmental Region?, IN: Süli-Zakar (szerk.): *Cross Border Co-operations – Schengen Challenges*, 2004, 139–143. old.
- Szilágyi Ferenc (2007): Érmihályfalva változó geostratégiai helyzete 1811–1944 között, IN: Süli-Zakar (szerk.): *A határok és a határon átnyúló (CBC) kapcsolatok*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 307–314. old.
- Szilágyi Ferenc (2009): *A Partium közigazgatási földrajza – doktori disszertáció*, Debreceni Egyetem, Földtudományok Doktori Iskola, Debrecen, 280. old.
- Szilágyi Ferenc (2012): The rehabilitation of the cross-border public-roads along the Romanian-Hungarian state border, IN: *Bélyácz-Fogarasi-Szabó-Szász: Knowledge and Sustainable Economic Development*, Partium Christian University, Oradea 2012, 85–98. old.
- Szilágyi Ferenc (2013): *Közigazgatás a Partiumban – a honfoglalástól napjainkig*. Partiumi Kiadó, Nagyvárad, 288 old.
- Szilágyi Ferenc (2013-2): A nagyvárosi vonzaskörzetek áttekintése a magyar–román határsávban, IN: *Szilágyi-Zakota: Partium: társadalom-térszerkezet*, Dokumentum Kiadó, Nagyvárad, 85–102. old.
- Szűcs I. (Szerk.) (2003): *Társadalomtudomány – Neveléstudomány*. Partium Keresztény Egyetem Partium Kiadó, Nagyvárad. 232 old.
- Tóth J. (1996): A magyarországi regionális fejlődés történelmi vonatkozásai. – In: *Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza* (Szerk.: Perczel Gy.). *ELTE Eötvös Kiadó*, Budapest, 587–596. old.
- Varga Attila (2009): *Térszerkezet és gazdasági növekedés*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 146. old.